

Bonne de Bry: een bijzonder pruimenras

H. Woldring

Dit artikel gaat over Bonne de Bry, een pruimenras dat zijn oorsprong zou hebben in Bry-sur-Marne, een plaats bij Parijs, waar het in 1824 zou zijn 'ontdekt'. Synoniemen zijn Belle de Bry en Belle de Paris en naar goed gebruik heet dit ras in Duitsland Gute aus Bry.

Al bijna twaalf jaar geleden werd een struik van dit pruimenras gevonden in een tuin aan de Zuiderweg in Hoogkerk (gemeente Groningen), maar tot een jaar terug bleef de naam onbekend. Het was wel belangrijk om het ras te determineren, want de pitten kwamen volledig overeen met de pitten die waren aangetroffen in de botanische monsters van een aantal eeuwenoude beerputten in de stad Groningen. Het betreffende ras moest dus al lange tijd in cultuur zijn geweest.

Uiteindelijk werd de naam met behulp van het internet opgespoord. Dat kwam vooral door een foto van de vruchten van Bonne de Bry op de

website van Plumbe en Maufe, fruitkwekers in Norfolk, Engeland. De gelijkenis was zo groot dat ik vermoedde dat de struik in Hoogkerk van hetzelfde ras zou zijn. De pitten die Nina Plumbe mij toestuurde, bleken inderdaad in alle kenmerken identiek aan het pitmateriaal uit Hoogkerk.

Raskenmerken

De hierna beschreven kenmerken van Bonne de Bry zijn afkomstig van het exemplaar in Hoogkerk en de door Nina aangeleverde gegevens van de bomen in Norfolk. Ook zijn enkele gegevens uit de literatuur overgenomen.

De struik in Hoogkerk heeft drie of vier ongeveer 10 cm dikke stammen, met opvallend grijze bast. De jonge loten zijn onbehaard, het blad daarvan is ovaal tot bijna rond, dat van het vruchthout (kortlot) is veel meer elliptisch.

Bonne de Bry heeft kleine tot middelgrote, ronde tot platronde pruimen (30-35 mm), violet- tot zwartpurper, sterk bedauwd en daardoor blauwachtig van kleur. De meeste

Bonne de Bry in Hoogkerk: detailopname van de stam.

vruchten zijn iets breder dan hoog met afgeplatte basis en zelfs wat ingedeukte top. Verder valt de relatief diepe naad op, vooral in het stadium van rijp worden. Door deze vruchteigenschappen onderscheidt Bonne de Bry zich van veel andere rassen met 'blauwe' pruimen. De pruimen hebben groen vruchtvlees dat gemakkelijk loslaat van de pit. Ze zijn geurig, sappig en zoet, en uitstekend voor dessert en keukengebruik. De vruchstelen zijn duidelijk behaard, 12-20 mm lang en ongeveer 1,5 mm dik. Afhankelijk van de weersomstandigheden rijpen de pruimen in de tweede helft van juli of de eerste helft van augustus.

Het belang van pitten

De teelt van pruimen (*Prunus domestica*) heeft in de loop van de tijd een immens aantal rassen (variëteiten) voortgebracht. In de fruitteelt zijn met name de vruchtkenmerken essentieel om de (gangbare) rassen te onderscheiden. De pitten spelen daarin een ondergeschikte rol. Meestal staat in een beschrijving van een pruim alleen de opmerking dat de pit makkelijk of moeilijk van het vruchtvlees loslaat. Maar de

Vindplaats	Lengte	Breedte	Dikte	Gemeten aantal
Hoogkerk	30,7	34,7	32,3	16
Norfolk	32,6	29,5	33,7	22
Literatuur: 'Pomologi' van C. Dahl (1943)	32	32	32	

Gemiddelde afmetingen van de vruchten (in mm) en gemeten aantallen

vorm, grootte en structuur van de pitten van verschillende pruimenrassen verschillen zo sterk, dat deze als determinatiekenmerk van grote waarde zijn. Ze kunnen vrijwel altijd de doorslag geven bij het op naam brengen van de rassen, als er tenminste een goede vergelijkingscollectie aanwezig is. Bij de afmeting van de pit zijn de 'indexwaarden' van belang: de onderlinge verhoudingen tussen lengte, breedte en dikte. De indexwaarden van de pitten binnen een ras zijn namelijk vrijwel constant.

De pitten van Bonne de Bry

Bonne de Bry heeft karakteristieke pitten, ondanks een zekere variatie in grootte en vorm. Ze zijn min of meer symmetrisch, maar een deel van de pitten heeft een opvallend scheve vorm. Dit komt doordat de bovenste helft van de dorsale zijde (op de foto de linkerzijde) en de onderste helft van de ventrale zijde (op de foto de rechterzijde) sterk uitgebogen zijn. De bovenkant is daardoor afgerond of bijna vlak. Dit kenmerk is vooral te zien in het materiaal van Hoogkerk en het archeologische materiaal van Haithabu, Alt-Schleswig en Groningen. De ventrale naad of buiknaad is sterk ontwikkeld, de begrenzendende laterale groeven zijn doorgaans relatief breed en diep. De structuur van de zijvlakken is iets ruw tot bijna glad. Vanuit de basis lopen één of meer meestal korte richels, met soms een goed ontwikkelde middenrichel over driekwart of meer van de lengte van de pit. Het is van belang te weten dat pruimenpitten zijdelings zijn samengedrukt, waardoor de breedte kleiner is dan de dikte. Vergelijken met andere rassen zijn de pitten van Bonne de Bry opvallend breed, met 'bolle' zijvlakken.

Teelt

Om twee redenen heb ik enkele jaren geleden wortelopslag van de struik in Hoogkerk naar mijn tuin overgebracht: voor vermeerdering en om eventueel verdwijnen voor te zijn. Tot dusver groeien de planten goed en ze zien er gezond uit. Deze op eigen wortel staande planten krijgen zonder (veel) snoei een struikachtige, vertakte vorm. Enten levert eveneens

weinig problemen op. NPV-lid Otto Harsema in Roden en de schrijver hebben met succes enten uit Hoogkerk op verschillende onderstammen gezet, o.a. op de zwak groeiende onderstam VVA-1. In de commerciële kwekerij lijkt St. Julien A de voorkeur te hebben. In Norfolk vormt Bonne de Bry op St. Julien A een kleine boom met uitstaande gesteltakken. Een tiental naar Engeland opgestuurde enten uit Hoogkerk werd eveneens op St. Julien A gezet en staan er volgens Nina goed bij.

Voor zover bekend wordt Bonne de Bry alleen in het buitenland hier en daar commercieel verbouwd, zoals in de al genoemde boomgaard Leith House Orchards in Norfolk. Met 17 stuks op een totaal van meer dan 3000 bomen is het aandeel van Bonne de Bry hier bescheiden. Op Deense en Franse internetsites wordt Bonne de Bry aangeboden voor particuliere verkoop. Dahl (1943) be-

Pitten van Bonne de Bry:

1. Groningen, Kattendiep 62 (1550-1575),
2. Norfolk,
3. Hoogkerk,
4. aanzicht buiknaad en zijvlakken: links Norfolk, rechts Hoogkerk (foto R.T.J. Cappers, opmaak S.E. Boersma, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen).

schouwt het ras vanwege de vruchtkwaliteit en vroege rijping als een van de beste pruimenrassen voor kwekers en particulieren in het zuiden van Zweden.

De bomen in Hoogkerk en Norfolk dragen doorgaans goed. We citeren Nina: "They crop well enough, never masses like the English Victoria, but as much as say Count Althann or Oullins. They generally are in two or three, never a big bunch". De struik in Hoogkerk had in 2012 slechts enkele pruimen. Vermoedelijk kwam dit door te rigoureuze snoei of door de late en strenge vorstperiode in februari. Leith House Orchards had in

Pruimen van de Bonne de Bry in Hoogkerk.

2012 ook een slecht seizoen door late kou en overvloedige regen.

Historie

Volgens de literatuur werd Bonne de Bry voor het eerst gevonden in Bry-sur-Marne in 1824. De pruimen zijn zelfs afgebeeld op het wapen van

Pruimen van de Bonne de Bry in Norfolk.

deze Parijse voorstad. De veronderstelde oorsprong in Bry-sur-Marne moet echter wel berusten op een vergissing of onwetendheid. Of misschien was het een commercieel handigheidje van het gemeentebestuur of een lokale belangengroepering om Bry-sur-Marne op de kaart te zetten of het toerisme te bevorderen. De talrijke pitten uit archeologische vindplaatsen leveren namelijk ruimschoots bewijs dat het ras al vele eeuwen werd verbouwd en dus ook veel eerder moet zijn ontstaan. Uit de archeologische vondsten kunnen we afleiden dat Bonne de Bry vanaf de 13e eeuw op ruime schaal werd verbouwd. Ook in de vroege middeleeuwen was het ras al in een groot gebied verspreid, zo blijkt uit de opgravingen in het voormalige Haithabu en Douai. Al valt met slechts twee bewezen locaties weinig over de intensiteit van de teelt in die tijd te zeggen.

Conclusie

Misschien wel de belangrijkste uitkomst van het archeologisch onderzoek is dat de vermeldingen in de literatuur over plaats en tijd van ontstaan van pruimenrassen niet altijd juist zijn. Nu bewezen is dat de pitten al bestonden in het vroeg-middeleeuws Haithabu en Douai, weten we dat de teelt van dit ras ten minste 800 tot 1000 jaar verder terug gaat dan aangegeven is in de literatuur (begin 19e eeuw). Waar Bonne de Bry oorspronkelijk is ontstaan zal niet te achterhalen zijn, maar veel meer dan Bry-sur-Marne komen daarvoor de locaties Haithabu of Douai, als (voorlopig) oudste vindplaatsen, in aanmerking.

Het ligt voor de hand om de toename van het aantal vondstlocaties vanaf de late middeleeuwen op te vatten als een verdere intensivering van de teelt. Deze toename

Archeologische vindplaatsen

De vroegste datering (9e en 10e eeuw) betreft de vondst van honderden pitten in Haithabu. Deze archeologische vindplaats ligt aan de rivier de Schlei bij de stad Schleswig, in Schleswig-Holstein. In de vroege middeleeuwen (700-1100) was dit Deens gebied en had deze plaats de naam Hedeby ('heidedorp'). Op het hoogtepunt van haar bloei was Haithabu met 12.000 inwoners de grootste stad van Denemarken.

Een tweede locatie waar de pitten zijn aangetroffen is Douai, omgeving Lille, in het noorden van Frankrijk. De pitten komen uit bewoningslagen van de 10e eeuw, een periode waarin deze plaats decennialang onder het gezag van de Graaf van Vlaanderen stond.

In Nederland en Vlaanderen zijn pitten van dit type tot nu toe alleen bekend van archeologische contexten met datering in de late middeleeuwen (11e tot 15e eeuw) en Nieuwe Tijd (vanaf 1500 tot heden). De eerste vondstmeldingen komen uit de oude stadskern van

Groningen. Uit de opgegraven beerputten van het Martiniekerkhof (14e tot 16e eeuw) en Kattendiep (16e eeuw) kwamen enkele tientallen pitten. Het botanisch onderzoek van de veel jongere 19e-eeuwse beerputten van Klooster/Rode Weeshuis en het Wolters-Noordhoff-complex leverde slechts enkele pitten op. Omdat niet bekend was om welk ras het ging, kreeg dit type als code Gro-2. Vervolgens werd dit type ook herkend in het botanische materiaal van opgravingen in de stadskernen van onder andere Leiden, Brugge en Delft. Als tweede locatie in Noord-Nederland werd het Gro-2-type verder vastgesteld in een 17e-eeuwse afvaldump van het kasteel van Coevorden.

Ook in Duitsland heeft het archeologisch onderzoek van oorspronkelijk uit de late middeleeuwen stammende stedelijke centra zoals Schleswig, Lübeck (14e tot 16e eeuw) en Bremen (13e eeuw) talrijke exemplaren opgeleverd van het Gro-2-type. De vroegste bewoning van Schleswig, Alt-Schleswig (11e tot 17e eeuw), was waarschijnlijk de voortzetting van het vroegmiddeleeuwse Haithabu, dat in 1066 werd verwoest.

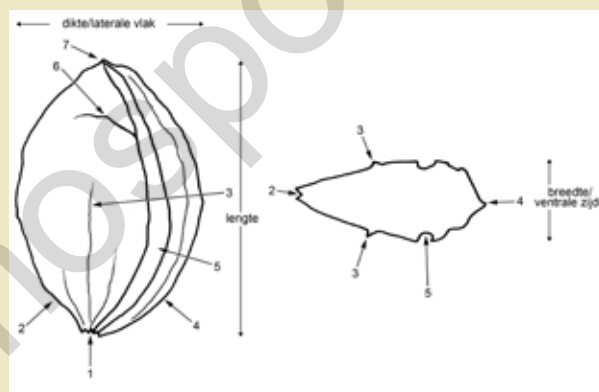
	Vindplaats	Lengte	Breedte	Dikte	Gemeten aantal pitten
1	Hoogkerk	15,1 (12,8-17,6)	9,4 (8,3-10,9)	13,4 (11,6-14,7)	21
2	Norfolk	14,0 (10,7-16,6)	9,3 (7,9-10,1)	13,0 (11,5-14,3)	14
3	Lit.: Dahl (1943)	14	9	13	12
4	Haithabu	14,4 (10,2-17,6)	8,2 (4,4-10,4)	11,0 (7,6-13,7)	797
5	Douai	13,9 (12,9-15,0)	7,4 (7,0-7,8)	9,9 (9,2-10,8)	11
6	Alt-Schleswig	14,3 (10,3-17,8)	8,3 (6,1-10,9)	10,9 (8,3-13,5)	581
7	Lübeck	14,3 (10,6-17,4)	8,1 (6,0-10,4)	11,2 (8,5-14,5)	258
8	Groningen, Kattendiep 62	14,6 (12,1-16,5)	9,0 (8,1-10,0)	11,5 (10,0-12,8)	30

De gemiddelde afmetingen en de minimum- en maximum-afmetingen (tussen haakjes) in mm van recent (nrs. 1-3) en archeologisch (nrs. 4-8) pitmateriaal.

kan echter helemaal worden toegeschreven aan het feit dat in de 12e en 13e eeuw steeds meer diepe beerputten en waterputten gebouwd werden in de steden. De vochtige en zuurstofarme omstandigheden in deze putten waren een perfecte voorwaarde voor de conservering van het botanische afval dat erin terecht kwam. In Nederland ontbreken zulke gegraven stenen of houten constructies nagenoeg in vroegmiddeleeuwse bewoninglagen. Wel zijn vergelijkbare constructies bekend uit een nog eerdere periode, namelijk de Romeinse tijd. Het betreft dan hoofdzakelijk sanitaire en andere voorzieningen in militaire steunpunten, de zogenaamde castella, die werden opgericht langs de grens (of Limes) van het Romeinse rijk in midden-Nederland, ongeveer langs

de lijn Nijmegen-Utrecht-Katwijk. Het aantal geregistreerde pitten uit deze locaties is echter op een hand te tellen en te weinig om conclusies aan te verbinden.

Ervan uitgaande dat de aantallen pitten een enigszins representatief beeld geven van de omvang van de teelt, dan is het geringe aantal pitten van het Gro-2-type in de beerputten uit de 17e en 18e eeuw een aanwijzing dat de teelt van Bonne de Bry in die tijd al op z'n retour was. Zo'n afname laat zich moeilijk verklaren. De raseigenschappen (vrucht kwaliteit, opbrengsten en vorst- en ziekteresistentie) waren immers gunstig en op dat moment waren andere pruimenrassen vermoedelijk niet van al te hoge kwaliteit. Pas in de 19e eeuw kwamen rassen op de markt die Bonne de Bry in kwaliteit naar de kroon staken of zelfs overtroffen. Dit was met name het geval in Engeland waar kwekers zoals Rivers en Laxton door planmatige kruisingsexperimenten tal van nieuwe rassen aan het sortiment toevoegden. Ook toevalsaaelingen uit die tijd, zoals Reine Claude d' Oullins en Reine Victoria, kregen in korte tijd een grote populariteit en hebben die ook nu nog. Of deze verbetering van het sortiment de oorzaak is van de afname en tegenwoordige zeldzaamheid van Bonne de Bry of dat (ook) andere factoren van invloed zijn geweest, zal niet eenvoudig te achterhalen zijn.

Schematische figuur van een pruimenpit (algemeen). A lateraal aanzicht, B dwarsdoorsnede. 1. basis (aanhechting van de vruchtsteel); 2. rugnaad/dorsale zijde; 3. richel op zijvlak; 4. buiknaad/ventrale zijde; 5. laterale naad; 6. aftakking van laterale naad; 7. apex of top (naar Dahl, 1943, veranderd).

Tot slot een verzoek: iemand die een vrucht dragende boom van Bonne de Bry heeft of ergens een boom weet te staan, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen: H.Woldring@hotmail.com of tel. 0594-515126.

Jonge struik, opgekweekt van wortelopslag uit Hoogkerk.

Bonne de Bry op onderstam St. Julien A in Norfolk.